

УДК 821.161.2:821.111

Юлія ТЬОПЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов
Київського національного університету технологій та дизайну
(Україна, Київ) tatiana001@ukr.net

ДІАЛОГІЧНІ ВЗАЄМИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР, ЇХ СПЕЦИФІКА І СТАДІЇ СТАНОВЛЕННЯ

У статті проаналізовано характер та особливості діалогічних взаємин української та англійської літератур у контексті загального процесу реценції української літератури у Великій Британії та англомовному культурному ареалі, визначено специфіку цих взаємин, а також стадії, що мали місце у процесі їхнього становлення.

Ключові слова: діалогізм, реценція, зона реценції, імагологічний дискурс, європейська спільнота.

Лит. 4.

Julia TOPENKO,

Ph.D. in Philology, Associate Professor, Head of Foreign Languages Department
Kyiv National Technology and Design University (Ukraine, Kyiv) tatiana001@ukr.net

DIALOGIC RELATIONS OF UKRAINIAN AND ENGLISH LITERATURES, THEIR SPECIFICATIONS AND DEVELOPMENT STAGES

In the article it is analysed the nature and characteristics of dialogical relations of Ukrainian and English literatures in the overall process context of Ukrainian literature reception in the UK and English-speaking cultural area, the specific features of this relationship and development stages are defined.

Key words: dialogism, reception, reception area, imagological discourse, the European community.

Ref. 4.

Юлія ТЬОПЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов
Київського національного університету технологій та дизайну
(Україна, Київ) tatiana001@ukr.net

ДИАЛОГИЧЕСКИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ УКРАИНСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУР, ИХ СПЕЦИФИКА И СТАДИИ СТАНОВЛЕНИЯ

В статье проанализированы характер и особенности диалогических взаимоотношений украинской и английской литератур в контексте общего процесса реценции украинской литературы в Великобритании и англоязычном культурном ареале, определена специфика этих взаимоотношений, а также стадии, имевшие место в процессе их становления.

Ключевые слова: диалогизм, реценция, зона реценции, имагологический дискурс, европейское сообщество.

Лит. 4.

Постановка проблеми. У дослідженні українсько-англійських літературних взаємин та їхнього сегменту, який охоплює сферу рецепції української літератури у Великій Британії, США, Канаді, в інших частинах англомовного світу, природно виникає потреба окреслення діалогічних взаємин української та англійської літератур в їхньому історичному розвитку. Проблема міжкультурного, міжлітературного діалогу як така є надзвичайно важливою, актуальною; зберігає свою злободенність і проблема визначення специфіки виявлення діалогізму на українсько-англійському матеріалі, якій присвячено статтю.

Аналіз досліджень. У своєму дослідженні авторка спирається на розуміння українсько-англійських, українсько-англомовних літературних взаємин у загальному контексті входження українського красного письменства до світового культурного обігу на праці Д. Наливайка, Т. Денисової, О. Дубініної, В. Кухалашвілі, О. Кабкової, Р. Зорівчак, Ю. Луцького, Дж. Грабовича, О. Ільницького, М. Павлишина та ін. Новизна пропонованого підходу полягає у погляді на досліджуваний феномен як на явище, яке, розвиваючись, проходить різні стадії, демонструючи при цьому поступ.

Метою статті є з'ясування того, як виглядає діалог між українською й англійською літературами нині, а також того, в який спосіб протікав шлях до нинішнього стану, якими були його стадії.

Виклад основного матеріалу. Паралельно із засвоєнням, «перекладом» інонаціональних текстів культури, незалежно від нього стартує й набуває обертів процес представлення Чужому-Іншому власних текстів. Виникає явище, яке інколи називають ефектом «енергії зростання» – зустрічний потік текстів з однієї культури до іншої й у зворотному напрямку. Відомі, щоправда, й випадки встановлення діалогічних відносин з асиметричним наповненням, так звані «діалоги з неповним циклом» (хрестоматійний приклад тут – діалог культури Київської Русі з Візантією, в рамках якого обсяг візантійських текстів, що їх сприймала давньоруська культура, помітно переважав обсяг давньоруських текстів, які були відомі візантійській культурі [1, 47, 54]), коли не встановлюється паритет між партнерами, відбувається не рівноцінний за кількістю та/або рівнозначний за якістю взаємний обіг, а потік текстів в одному напрямку переважає потік, який рухається у напрямку зворотному.

У разі, коли одна з культур-партнерів у міжкультурному діалозі – та, яка сприймає та засвоює (культура-реципієнт), – зі свого боку, не здійснює зворотного впливу на іншу – ту, яка віддає (культура-донор), – це аж ніяк не знімає з порядку дня питання про наявність діалогу культур, не перешкоджає розвитку такого діалогу, не припиняє його, а лише змінює діалогічний формат. Замість формату «відповіді» на передній план висувається формат «переробки». Зміст останнього полягає у здатності певної національної культури творчо, критично, з користю для себе засвоювати досвід іншої культури – культури-партнера, – не вдаючись при цьому до пошуків симетричної й адекватної відповіді на сприйняте «тут і зараз». У такій ситуації сама переробка набуває іншого звучання, до певної міри змінюючи свою початкову природу і перебираючи на себе функцію «відповіді».

Міжкультурний діалог не є явищем разовим, одномоментним. Для нього характерна тяглість, довготривалість і, до того ж, стадіальність, під якою слід розуміти поступовий перехід від одного стану-стадії до іншого. Ознаки стадіальності можна спостерігати практично у будь-який момент, у межах будь-якого конкретно-історичного періоду, проте з найбільшою очевидністю й повнотою вони, певна річ, виявляються на триваліших у часі етапах. Згідно з відомою тезою Ю. Лотмана, діалог культур відзначається власною

логією розгортання сюжету, маючи свій початок («зав'язка»), свою середину та вищу точку розвитку («кульмінація»), свій кінець («розв'язка»). Початок діалогу культур, як правило, пов'язаний з формуванням не одразу дво-, а спочатку одностороннього потоку текстів певної культури, яка у цьому випадку виступає в ролі донора, залишаючи культурі-партнерові роль реципієнта, споживача культурної інформації, а також ідеологічних, етичних, ціннісних, цивілізаційних та інших компонентів, котрі її супроводжують.

Тексти, що сприймаються іншим партнером по діалогу, відкладаються у його колективній пам'яті, накопичуючись у загальному фонді культури-реципієнта. Початок у цьому випадку, як і в багатьох інших, це – момент значною мірою умовний, такий, який визначається за домовленістю сторін. У реальному процесі міжкультурних взаємин будь-який початок завжди має попередника, який може існувати в тій чи іншій формі, але виконує функцію підготовки до початку. У царині культури і літератури такий «передпочаток», як правило, пов'язаний з виникненням образу іншої культури чи літератури або, точніше кажучи, не так власне образу, як його попередньої форми – Праобразу. Останній на перших порах формується, як правило, спонтанно й інтуїтивно, ґрунтуючись переважно не на прямих, а на опосередкованих, часто-густо, міфологізованих, підігнаних під певні стереотипи, уявленнях і відомостях про об'єкт. Лише згодом під впливом цілого набору факторів, за виникненням ряду умов і збігом певних обставин він починає наповнюватися більш конкретним змістом, заснованим на постійно розширюваному, до того ж, уже не приблизному, схематизованому, а більш-менш дійсному, реальному знанні про культуру та літературу, які включаються у діалог культур в якості нового партнера.

У царині українсько-англійських літературних взаємин та рецепції української літератури в Англії й загалом в англомовному культурному ареалі «нульовий» етап можна вважати досить чітко й яскраво вираженим і позначеним як з хронологічної точки зору, так і по суті. «Передлітературні» відомості про Україну та українців, котрі ґрунтувалися переважно на попередніх, значною мірою поверхових, аж надто приблизних і загальних, уявленнях про них, ще більшою мірою спрощених через наявність та домінування в них стереотипного начала, згодом відіграли роль потужного стимулюючого фактора, без якого сприймання і сприйняття українського фольклорного та літературного матеріалу на наступному етапі рецептивної взаємодії між Англією й Україною мало б, на наш погляд, дещо інший характер, а також, цілком імовірно, іншу інтенсивність та результативність.

Початковий етап діалогу між різними національними культурами характеризується, як правило, первинним налагодженням потоку текстів в один бік: від культури-донора до культури-реципієнта. З перебігом часу цей потік набуває ознак регулярності, інтенсифікується. У зворотному напрямку – від культури-реципієнта до культури-донора – певний рух текстів теж спостерігається, але, як правило, має спорадичний характер, не привертаючи до себе надто великої уваги. При цьому перша – культура-донор – нав'язує другій – культурі-реципієнтові – позицію й самосвідомість, самооцінку периферії по відношенню до себе (ця тенденція може супроводжуватися різноманітними супутніми явищами, наприклад, сплеском захоплення екзотичною «варварською» культурою або окремими її елементами з боку культури-донора), у той час як остання, зі свого боку, вступає в стадію особливої відкритості до сприйняття всього того, що їй пропонують, а також виразного тяжіння до ідеалізації й абсолютизації сприйнятого.

Середину міжкультурного діалогу визначає передусім момент певного вирівнювання позицій його учасників, перехід від «сеньйорно-васальних» відносин між культура-

Тьопенко Ю. Діалогічні взаємини української та англійської літератур...

ми-партнерами до відносин партнерських з наступним початком конкуренції між ними. На цьому етапі особливого значення набуває елемент «третій», який у вирішальний спосіб сприяє привнесенню у діалогічний процес практично одночасно двох протилежних начал та інтенцій: з одного боку, симетрії, з іншого, – асиметрії. Між Я та Іншим розпочинається свого роду конкуренція, боротьба за право домінування, монопольного володіння простором зустрічі та контакту, а також суміжними з ним. Ця конкуренція виявляє здатність набувати загального, фронтального характеру, охоплюючи різні сфери життя й сегменти духовного поля, поширюючись, зокрема, у царину ціннісних, ідеологічних, морально-етичних концептів та естетичних моделей. У цей час зростає ступінь ворожості у ставленні реципієнта до донора, актуалізується його прагнення до духовної емансипації, незалежності. Культура-реципієнт переосмислює як свою власну роль у діалозі з іншою, так і співвідношення ролей, заявляючи претензії на те, щоб не вважалося більше периферією, заявляючи натомість права на статус нового, оригінального, самостійного центру, рівноправного з тим, який донедавна був для неї вищим. При цьому зазнає відчутних змін самий характер потоку текстів культури, який визначає обмін між ними: їхній практично односторонній рух у напрямі від донора до реципієнта переростає у зустрічний рух у двох напрямках, нехай іще далекий від повністю симетричного, але співвідносний як за кількістю, так і за якістю.

Заключна стадія міжкультурного діалогу, яку з певними обмеженнями можна вважати синтезом того, що відбувалося й відбулося в ході першої та другої стадій розвитку рецептивного діалогічного процесу, несе із собою прорив від суто зовнішнього сприйняття іншої культури до осягнення її внутрішньої природи. До поля зору культури, яка сприймає іншу, потрапляють у цей час елементи семіосфери надбань культури-реципієнта, внаслідок чого створюється необхідний базис для переходу від її рецепції до інтерпретації з наступним уточненням образу іншої культури та літератури. Ця обставина, крім усього іншого, доводить, що контакт з іншою культурою, вторгнення Іншого до світу Я, Свого відіграє роль, з одного боку, дестабілізатора, який створює певні, інколи навіть серйозні, проблеми для вільного розвитку культури-реципієнта, з іншого, каталізатора, який не дає встановитися небезпечній для неї й для її руху вперед рівновазі (ентропії), спроможній за певних умов і обставин спричинити глибоку стагнацію.

Після того, як відбувається перехід міжкультурного діалогу до заключної стадії, він не переривається, а, навпаки, здобуваючи додаткову енергію для існування та розвитку, продовжується ще з більшою силою та енергією, інтенсивністю, ефективністю. Зберігаючи, як правило, практично всі форми і види, апробовані протягом попереднього часу, окрім певної річ, тих, котрі вичерпують свій історично обумовлений ресурс, діалог поповнюється і збагачується новими. При цьому він, окрім усього іншого, набуває ознак не суто міжкультурного, а ще й імагологічного, тобто такого, який безпосередньо зачіпає сферу міжкультурних і міжлітературних відносин, в якій відбувається формування образу Іншого. Міжнаціональний культурний обмін перетворюється на взаємообмін імагологічною інформацією, кінцевою метою якого є, зрештою, виведення літературних контактів і зв'язків між різними національними літературами на якісно вищий рівень, діалогічне осмислення й засвоєння національних іміджей в єдності їхнього сучасного стану та історичної традиції [2].

Одним з висновків, якого доходить у зв'язку з викладеним авторка, полягає у припущенні, згідно з яким є підстави вважати, що міжнаціональний культурний діалог, по суті, готує появу й розвиток обміну імагологічного як такого, який можна розглядати як більш високу та складну форму літературних і культурних взаємин.

На найзагальнішому рівні рецепція може бути двох типів. В одних випадках вона набуває вигляду зустрічного процесу (перша література – в другу, друга – в першу), в інших – форму процесу переважно односпрямованого (перша – в другу у великому обсязі, причому, з помітними наслідками для літератури, яка сприймає; друга – в першу, у незначному обсязі, без особливих наслідків для сприймаючого партнера). Проте незалежно від того, до якого саме з типів буде віднесено рецепцію в кожному конкретному випадку, слід мати на увазі, що процес сприймання і сприйняття однією національною літературою іншої створює уявлення не лише про літературу, яку сприймає інша, а й до певної міри характеризує саму літературу, яка сприймає. В цьому, на наш погляд, знаходить, окрім усього іншого, своє виявлення відома теорія рецептивної естетики та менш поширена від неї концепція рецептивної комунікації.

Рецепція української літератури в Англії й в англomовному культурному світі належить, швидше за все, до другого типу: звідти, від них – до нас, іде значно більше літературного матеріалу, ніж звідси, від нас – до них. Процес знайомства, з одного боку, української літератури та культури з англійською, з іншого, – англійської літератури з українською, поза всяким сумнівом, можна вважати рухом у двох напрямках, нехай асиметричною, але взаємною дією. Втім ця взаємодія є специфічного типу, зустрічні потоки матеріалу в ній помітно неоднакові за обсягом і, до того ж, різняться один від одного за якісними показниками, а також, і це дуже суттєво, за наслідками.

До «зони рецепції», під якою в даному випадку пропонується розуміти концептуально-функціональне спрямування суб'єкта на засвоєння в тому чи іншому вигляді інонаціонального літературного доробку й досвіду, або, якщо скористатися терміном американських лінгвістів Дж. Лакофера та М. Джонсона, до «домену мішені» («target domain») англійської літератури та літератур інших англomовних країн література українська потрапляє, з одного боку, логічно, обґрунтовано, з іншого, – до певної міри випадково, спонтанно. Цей акт відбувається внаслідок природного співпадіння двох незалежних один від одного процесів: розширення кола матеріалу, сприйнятого англійцями й англофонами з масиву неанглomовних літератур і культур, та поступового просування української духовної культури і українського красном письменства на загальнослов'янську й європейську арену, супроводжуване її – культури – емансипацією, зростанням її міжнародного авторитету, а також поступовим посиленням інтересу до неї. У цьому зв'язку не зайве було б згадати ще й «пакетний», регіональний підхід до таких країн, як Україна, який склався у Великій Британії історично й який є однією із стійких ознак англійського погляду, спрямованого назовні. Згідно з ним, Україна сприймається не як одноосібний суб'єкт міжнародних відносин та міжкультурних взаємин, а як член групи суб'єктів, об'єднаних за географічною ознакою, доповненою ознакою історичною або ще якоюсь іншою. У річищі погляду, заснованого на «пакетному» підході, Україна для англійців потрапляє або до регіонального конгломерату Східної Європи, або включається до складу Росії з усіма наслідками, що із цього факту випливають, зокрема, і зі стійким, практично стереотипним сприйняттям її як «не-Європи», тобто, віддаленої частини «старого» континенту з точки зору географії, яка цивілізаційно до європейської цивілізації не належить.

У вітчизняній науці існує і користується неабиякою популярністю точка зору, згідно з якою в XV – XVII ст. пересічний західноєвропейський мандрівник, потрапивши до Києва, відчував, що дістався «останньої межі Європи» (К. Константиненко). У підданих Її Величності Королеви Великої Британії такого враження не складалося. Вочевидь, давалася взнаки різниця у погляді на проблему, про яку йдеться, й на місце України

Тьопенко Ю. Діалогічні взаємини української та англійської літератур...

в Європі між континентальною й острівною складовими загального європейського простору. Щоправда, й далеко не всі європейці з континентальної частини цілковито поділяли погляд на Київ, який приписується уявному «мандрівникові». У Львові, як багатьом добре відомо, прийнято вважати «останньою межею Європи» аж ніяк не Київ, а «місто Лева». У Східній Пруссії ж межу, котра нібито відділяє не суто географічну, а цивілізаційно-ціннісну Європу від «не-Європи», звикли бачити взагалі на території не України, а Польщі, у Варшаві: один беріг Вісли, яка розділяє це місто на дві частини, – Європа, протилежний – вже ні, «не-Європа», а щось інше.

Окрім «пакетного» підходу в чистому вигляді, можливе також його поєднання з підходом концептуальним, у рамках якого Україна сприймається як складова «пост-соціалістичного» світу, що теж накладає на рецепцію української літератури помітний відбиток специфічного характеру навіть нині, коли постсоціалістичні країни вже не виявляють аж надто багато спільних рис, натомість дедалі більшою мірою демонструють власні специфічні риси й особливості, несхожі на те, що мають місце в інших.

Є ще один україноцентричний і принципово важливий одразу в кількох відношеннях момент, який не можна ані обійти, ані зігнувати у розмові про рецепцію української літератури та про її Образ в Англії й в англійському культурному ареалі. Він ґрунтується на дилемі: національна література – література денаціоналізована, спрощена, масова, «гібридна», – і пов'язаний з проблематикою, окресленою постколоніальною літературною критикою та – ширше – постколоніальними студіями [3]. Йдеться про те, що українська література не завжди сприймається в англофонному середовищі як власне національна, нерідко потрапляючи під стереотипне сприйняття її як однієї з «гібридних» (у розумінні цього терміну, запропонованому постколоніальною критикою) літератур, особливим чином сприймаючих як своє минуле, так і сучасне, й у специфічний спосіб включених через це до глобальної системи літературних взаємин і до світової літератури. Аналіз фактичного матеріалу дає достатньо підстав для припущення щодо того, що українська література для того, щоб посісти більш помітне, ніж те, яке вона посідає нині, місце в англофонному середовищі, має перетворитися з національної на «гібридну», складену з кількох інгредієнтів, і відтак, денаціоналізовану, неодмінно втративши при цьому значну, коли навіть не основну, частину національної специфіки. Тобто того компоненту, котрий визначає її особливу ідентичність, національну своєрідність, роблячи її саме українською літературою з усіма відповідними наслідками, які із цього випливають.

Значення аналізу співвідношення між українською літературою, її сприйняттям у Великій Британії, США та постколоніальною критикою зумовлені не стверджувальною або ж, навпаки, заперечною відповіддю на запитання про те, чи була Україна протягом свого історичного розвитку колонією, чи про те, чи може бути застосована до англійсько-українських взаємин бодай у культурному дискурсі модель, що її визначають відносини, з одного боку, метрополії-центру, з іншого, колонії-периферії (заслугує на увагу точка зору, згідно з якою генеральний погляд британців на Україну визначало ставлення імперії не до своєї, а до чужої колонії), – а випливають насамперед з визнання того факту, що постколоніальну критику на сьогоднішній день варто розглядати як безперебільшення глобальний феномен. Саме глобальний статус явища, про яке йдеться, та його – явища – кореляції з усіма без винятку культурними системами й підсистемами континентального, регіонального, міжрегіонального й інших рівнів змушує більш серйозно подивитися на проблему українського красного письменства у контексті постколоніальних студій.

Екстраполюючи наведені положення, зокрема, ті з них, які стосувалися поняття міжкультурного діалогу, його природи, специфіки й особливостей, на ситуацію, яка історично склалася у сфері українсько-англійських культурних і літературних контактів, а також зв'язків української літератури та культури з літературою та культурами англомовного культурного ареалу, треба зазначити, що повноцінний діалог між англійською та/або іншими англомовними літературами та літературою українською станом на даний момент залишається, на наш погляд, справою майбутнього. Успішно пройшовши початковий етап, українсько-англійський культурний діалог зупинився на наступній – середній – стадії, поступово накопичуючи потенціал для переходу до стадії заключної, проте ще не маючи достатньої кількості й якості цього потенціалу для того, щоб здійснити такий перехід.

Висновок, згідно з яким взаємини української й англійської літератур, сприйняття української літератури в Англії й англомовному культурному ареалі варто б розглядати під кутом зору насамперед діалогічних відносин між партнерами, є, гадаємо, дискусійним. Факт наявності культурного, літературного обміну є незаперечним, але чи можна вважати цей обмін справжнім, повноцінним діалогом, це, на наш погляд, питання, яке потребує додаткового аналізу. Твердження щодо того, що діалог вже налагоджений, уявляється таким, яке окреслює певну перспективу, проте не є релевантним та достатнім для характеристики сучасного стану справ. Утім, немає підстав заперечувати, що діалогічна характеристика є невід'ємною складовою як української, так і англійської літератури та культури, і завдяки цій обставині можливість формування діалогічних взаємин між ними варто розглядати як об'єктивно зумовлену та цілком реальну не лише у довго-, а вже в середньо- або навіть і в короткостроковій перспективі.

Для українсько-англійського умовно окресленого діалогізму в сфері літературних взаємин є характерною виразна асиметрія. Її виявлення можна побачити, зокрема, й у тому, що сучасна українська література бере з літератури англійської для рецепції та наступної інтерпретації як синхронні, так і діахронні явища, в той час, як сучасна англійська література з літератури української – переважно явища синхронні (чи не єдиним винятком тут слід вважати творчість Т. Шевченка, яка за традицією незмінно привертає увагу англійських письменників, перекладачів, видавців, публіки).

Якщо подивитися на проблему українсько-англійського діалогу та рецепції української літератури в англомовному культурному ареалі під кутом зору розробленого Л. Кінкейдом конвергентно-дивергентного підходу, згідно з яким будь-яка національна культура та література, являючи собою відкриту інформаційну систему, яка постійно розвивається й оновлюється й у рамках якої діють два протилежні за спрямуванням кожного з них, але приблизно рівні з огляду на інтенсивність дії кожного з них начала: «конвергенція» та «дивергенція», – то можна буде констатувати певну перевагу другого начала на першим. Конвергенція відображає ступінь співпадіння або співзвучності системи цінностей та світоглядних установок різних культур. Дивергенція – ступінь відмінностей між ними.

Для сприйняття української літератури в Англії й в англомовному середовищі більш характерною й поширеною слід, гадаємо, вважати саме дивергентну складову, що зумовлює збереження і закріплення тих елементів у кожній з літератур – з одного боку, у тій, яка сприймає, з іншого, в тій, яку сприймають, – котрі визначають неспівпадіння їхніх світоглядних засад та установок або, принаймні, деяких з них. В українській літературі та культурі англійці за традицією, що витримала вже не одне десятиліття, воліють шукати та бачити передусім те, що відрізняє їх – літературу та культуру – від

Тьопенко Ю. Діалогічні взаємини української та англійської літератур...

того, що має місце в їхніх власних літературі та культурі, а також у літературі та культурі інших країн «старої» Європи, ставлення до яких у представників Великої Британії є стійким, сформованим, освяченим тривалою традицією. Все те або переважна більшість з того, що є спільним для України, Англії, Європи, за такого підходу відсувається на другий чи навіть на третій план, практично втрачаючи перспективу бути поміченим і відзначеним як щось таке, що заслуговує на увагу з точки зору можливої рецепції.

Висновки. «Зустріч» у системі координат, запропонованих представником релігійного екзистенціалізму, автором концепції «філософії діалогу» М. Бубером, між англійською й українською культурами та літературами вже, безумовно, відбулася. Й не лише відбулася, а й принесла вагомий позитивні результати. Що ж до «діалогу» як такого, то про його існування та повноцінне функціонування говорити ще, гадаємо, зарано. Втім, якщо виходити з визначення М. Бахтіна, на думку якого «торкання до будь-якого предмету культури стає запитуванням і бесідою, тобто діалогом» [4, 229], то діалогізм в українсько-англійських літературних взаєминах і літературній рецепції можна вважати присутнім. Він, з одного боку, поступово набирає обертів у кількісному відношенні, з іншого, – виявляє тенденцію до зміни характеру на «внутрішньо культурний», тобто, такий, який відбувається у рамках не різних культурно-цивілізаційних масивів – англійського як європейського, цивілізованого й українського як периферійного по відношенню до європейського, екзотичного, «варварського», – а одного й того ж самого, спільного для української й англійської культур – європейського не лише з географічного і геополітичного, а й цивілізаційного погляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
2. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології / Д. Наливайко // Літературна компаративістика. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – К. : Стило, 2011. – Вип. IV. – Ч. I. – С. 4–60.
3. Саїд Е. Імперія, географія, культура / Е. Саїд // Е. Саїд. Культура й імперіалізм. – К. : Критика, 2007. – 608 с.
4. Сліпушко О. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Київської держави (XI – перша половина XIII ст.) / О. Сліпушко. – К. : Аконті, 2009. – 416 с.

REFERENCES

1. Bahtin M. M. Estetika slovesnogo tvorcestva / M. M. Bahtin. – M. : Iskustvo, 1979. – 423 s.
2. Nalivajko D. Aktual'ni problemi strukturi j strategiji literaturnoji imagologiji / D. Nalivajko // Literaturna komparativistika. Imagologichnij aspekt suchasnoji komparativistiki: strategiji ta paradigmi. – K. : Stilos, 2011. – Vip. IV. – Ch. I. – S. 4–60.
3. Said E. Imperija, geografija, kul'tura / E. Said // E. Said. Kul'tura j imperializm. – K. : Kritika, 2007. – 608 s.
4. Slipushko O. Evoljucija ta funkcionuvannja literaturnih obraziv u knizhnosti Kijevorus'koji derzhavi (11 – persha polovina 13 st.) / O. Slipushko. – K. : Akonit, 2009. – 416 s.

Статтю подано до редакції 20.02.2015 р.